

ERGENEKON DESTANI VE NEVRUZ BAYRAMI

Prof. Dr. Abdulhaluk M. ÇAY

1993 yılında beşinci baskısını yaptığımız "Türk Ergenekon Bayramı/Nevruz" adlı eserimizde yer alan Ergenekon destanı ve Nevruz konusundaki düşüncelerimiz öyle anlaşılıyor ki bazılarını rahatsız etmiş bulunmaktadır. Kürtlerin bayramı Ergenekonize ediliyor veya Ergenekon Moğollar'ın söylencesidir, Nevruz İran halklarının bayramıdır vb. gibi fikirler öne sürülmüştür. Eserimizde Ebu'l - Gazi Bahadır Han'dan aldığımız Ergenekon destanın Türk topluluklarındaki çeşitli varyantlarını tespit ederek daha sağlıklı olarak destanı ortaya çıkarmaya çalıştık. Reşideddin'in eseri dışında daha önceleri Ergenekon'la ilgili hiçbir Moğol efsanesi olmadığı halde, Türk tarihinde çeşitli Türk topluluklarında bu destanın çeşitli varyantlarını bulmak mümkündür. Köktürkler'in türeyiş efsanesi sayılan, kabul edilen Ergenekon efsanesi ile ilgili özellikle Çin kaynaklarından Sui, Wei, Kuzey Chou hânedan tarihlerinde oldukça geniş bilgiler bulunmaktadır. Hatta bu bilgiler bazı tarihî olaylarla içiçe anlatılmış olup, efsane ile tarihî olaylar arasında ilişkinin kurulabilmesini mümkün kılacak durumdadır.

Sui devri (681 - 617) Çin tarihinde Köktürkler'in türeyiş efsanesi yer almakta ve V. yüzyıl tarihî olaylarına da ışık tutmaktadır. Bu dönemde Sarı Irmağın batısından Turfan'a kadar uzanan geniş coğrafyada Tsü - k'ü Hunla-

rı adı verilen bir Türk devleti bulunmakta olup Budizm inancında idiler. Budizm'le ilgili bu dönemden kalan sanat eserleri oldukça çoktur. Köktürkler'in hakan soyu olan A - Sihi - na soyunun hakimiyetinde Köktürk boyları Tsü - k'ü Hunları bünyesinde varlıklarını devam ettirmekte idiler. Köktürkler'in hakim olduğu bölge Batı Denizi çevresidir. Bu coğrafi çevre 35° Kuzey - 106° Doğu, enlem ve boylamları arasında uzanan P'ing - Liang, King vadisi, bugünkü Kansu ve Batı Denizi'nden ibarettir. Batı Denizi, bugünkü Kansu'nun büyük bir bölümünü kapsadığı gibi, Ötüken'e kadar uzanan, Etsin - göl ırmağının döküldüğü Goşin - nor ve Soyo - nor tuzlu göller ve bataklıklardan meydana gelmektedir. Turfan havzası bu illerin batısında yer almaktadır.

Sui tarihinde tarihî olaylar efsane ile iç - içe anlatılmakta olup, Ergenekon efsânesine önemli bir kaynak teşkil etmektedir:

"Kök - türkler'in ecdadı P'ing - Liang'da yaşayan çeşitli "Hu" (1) cinslerinden karışık bir boy idi. Bu boyun adı A - Shi - Na idi ...

Tabgaç Fagfuru (2) T'ai Wu - ti, Tsü - k'ü Hunları'nı 444 yılında mağlûp edince, beşyüz aileden meydana gelen A - Shi - Na boyu kaçtı..."

Tsü - K'ü Hunları ile bunlara bağlı

olan A - Shi - Na boyunun Çinliler'in ötünden çekildikleri, Gobi'yi aşarak Turfan'a yerleştikleri anlaşılıyor. Budizm'in Turfan'da yayılması muhtemelen bu tarihten sonradır. Daha sonra 460 yılında Çin kaynaklarında Ju - Ju/Juan - Juan olarak geçen Avarlar'ın Turfan bölgesine saldırdıkları ve Ergekon efsânesine temel teşkil eden katliâma sebebiyet verdikleri anlaşılmalıdır. Büyük katliâmın cereyan ettiği bölge olarak Etsin - göl mansabı bataklıkları tahmin olunmaktadır. Daha sonraki yıllarda bütün şiddetiyle devam edecek olan Köktürk - Avar mücadelesinin temeli bu tarihten itibaren dayanmaktadır. Bu katliâm ile ilgili olarak Sui hânedânı tarihi şu bilgileri ihtiva etmektedir:

"Erkek veya kadın, yaşlı veya genç, istisnasız olarak hepsi düşman devletin askerleri tarafından öldürülmüştü. Bir küçük oğlan çocuk hayatta kalmıştı. Ona acıdılar ve onu öldürmediler. Fakat ayaklarını ve ellerini keserek onu orada bulunan büyük bataklığa attılar. Bataklıkta bir dişi böri yaşıyordu. Dişi böri çocuğa yiyecek ve et getirdi. Et yiyerek çocuk ölümden kurtuldu. Sonra dişi böri ile münâsebeti oldu ve dişi böri gebe kaldı. Komşuları olan (düşman) devlet bir adam yollayarak çocuğu öldürdü. Yanındaki böriyi de öldürmek isteyince, o anda, dişi böri sanki rûhanî bir hüviyet aldı. Kendini ilk önce "Batı Denizi"nin (Etsin - göl mansabı, göller bölgesi) doğusunda, sonra Turfan'ın kuzey - batısında bir dağda buldu. Dağın eteğinde bir mağara vardı. Dişi böri mağaranın içine girince, orada bir çayırık buldu. İkiyüz li (3) kadar genişlikte idi. Bu çayırda

dişi böri on çocuk dünyaya getirdi. Birinin adı A - Shi - Na idi. Börinin çocuklarından en akıllısı olan A - Shi - Na hakan seçildi. Hakan ordusu kurdular ve önüne bir direk tepesinde böri başı tasviri diktiler...

Birkaç yüz aile olmuşlardı. Hep beraber mağaradan çıktıkları zaman, Ju - Jular'ın hizmetine girdiler...

Altın - dağ (Altın - yığı)ın güney eteklerinde yaşarlarken demircilik ederlerdi."

Kuzey Chou Tarihi (556- 581) Köktürkler'in sığındıkları bu münbit ovanın dağ silsilesi ile çevrili olduğuna işaret etmekte ve Köktürkler'in "bir dişi böriden türedikleri" hususunda aynı şekilde vurgulanmaktadır.

Köktürkler'i mağaradan çıkararak kişi Sui Tarihine göre A - Hien - Şad'tır. Köktürk Devleti bunun torunu Bumın Kağan tarafından kurulmuştur. Bumın'dan sonra Köktürkler'in kağanı olan Moka (553- 572), Tapar (572- 581) zamanlarında Juan - Juanlar, Çinliler ve Eftalitler (Akhunlar) mağlûp edilerek bütün Orta Asya'ya hakim olunmuştur. Bu ilk Köktürk kağanlarının (Bumın, Moka ve Tapar) mezarları Hangay silsilesinde Buguta'nın 10 km. kadar batısında "Kağan mezarlığı"ndadır. Bu bölgede bu dönemden kalan Soğdca bir mezar kitabesinde Ergenekon efsânesini anlatan resmin yer aldığı görülmektedir. Resimde son Köktürk çocuğu, diz çökmüş elleri kesilmiş halde, kollarını yere dayamış ve başını eğmiş olarak gösteren ve dişi bir böri bu çocuğu karnı altında koruyan bir şekilde tasvir edilmiştir.

Köktürkler'in bu ilk yerleşim yeri olan Batı Denizi Zeki Velidi Togan tarafından "Si - Hay" olarak adlandırılmak-

tadır. Ergenekon denilen yerin yani kurtla çocuğun sığındığı yer ise Kao - Çang yani Uygur bölgesinin kuzeyindeki dağlarda bir yer olması gerektiğini ileri süren Togan, Kao - Tschang'ın şimdiki Urumçi bölgesi olduğunu, kuzey - batıdaki dağların ise Tanrıdağları'nın kuzey kesimlerine tekabül ettiğini vurgulamaktadır. Efsânenin devamında Köktürkler'in demircilik yaptıkları yerin ise Doğu Türkistan'ın güney - doğusundaki Altın dağları olmalıdır.

Çinliler'in Wei sülâlesinin tarihinde de bu Köktürk efsânesinin başka bir varyantını bulabiliyoruz. Kaynakta Türk prenslerinden birinin ismi "Çu - çe" olarak geçmektedir ki bu Türk destanlarında "Şu" adıyla tanınan, Tanrıdağları'nın orta kesimlerinde yer alan "Çu" havzasına hakim olan Türk hânedanının atası olacaktır. Kaynağımızda efsâne şu şekilde anlatılmaktadır:

"Komşuları olan düşmanların hücumlarına uğrayınca bunların hepsi ölmüş, yalnız on yaşında bulunan kurt anneden doğmuş İ - Çini - Setu sağ kalmış. Buna bir dişi kurt rast gelmiş, onu bir mağaraya götürüp orada emzirip beslemiş. Büyüyünce bu ana kurttan dört oğlu olmuş. Bu çocuklardan dördüncüsünün adı Na - Tulu - Şa (İslâmî rivayetlerde Nutel), halkını kurt ananın vatanı olan Ba - si - si - şî dağlarında yerleşirdi. Halkı ona "Türk ismini ve "A - hien - Şe" lakabını verdi."

Diğer Türk gruplarından Sakalar'da, Usunlar'da, Karluklar'da, Kalaçlar'da, Uygurlar'da "kurttan türeyiş" motifi tespit edilmiştir. XII. yüzyıla kadar siyasî alanda pek varlıkları hissedilmeyen Moğollar'ın Çengiz Han'la dünya şiyasetine kısa bir süre de olsa yön verme-

leri "Türk" kavramından türken Batılı bilim adamlarının Moğol faktörünü ön plana çıkarma çabaları için bir gerekçe kabul edildi. Özellikle Türk tarihi ile ilgili bir çok unsur Moğollar'a maledilmeye gayret gösterildi. Bunun son örneğini Talat Tekin teşkil etmiştir. 19 Nisan 1993 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde "Türklük Kurultayı, Nevruz Ve Ergenekon" adıyla kaleme aldığı köşe yazısında Ergenekon destanının Moğollar'a ait olduğunu ileri süren Talat Tekin yazısını "İran'ın yada İranlılar'ın 2500 yıllık malı olan Nevruz bayramını al, sonra bunu Moğollar'ın türeyiş söylencesi Ergene Kun ile birleştirip "Türk Nevruzı" diye örs üzerinde demir döverek kutlamalar giriş. 1500 yıllık Türk tarihinde kutlanacak yeter sayıda bayram ya da anılacak yeter sayıda olay yok mudur ki bu gibi "maletmeler"e kalkışıyor ve ele güne karşı gülünç durumlara düşüyoruz."

Talat Tekin öyle anlaşılıyor ki 21 Mart 1993 tarihinde Antalya'da yapılan "Türk Devlet Ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik Ve İşbirliği Kurultayı"nda 40'ın üzerinde Türk topluluğunun 1000'in üzerinde delegesiyle katıldığı muhteşem olaydan, ilk defa Türk dünyasını bu şekilde bir araya getiren bu kurultaydan rahatsızlık duymuştur.

Kurultay'ın 21 Mart'ta açılışı, o gün için Ergenekon'dan çıkışı temsil eden törenlerin yapılması ve bu törenlere Devlet büyüklerinin katılması Sayın Tekin'i. Cumhuriyet gazetesindeki bu mahut yazısını yazmaya sevk etmiştir.

Yazıdaki iddialardan birisi"... bu kurultayda Nevruz böylece resmî ağızlar tarafından ilk kez bir "Türk bayramı" ilân edildi. Oysa Nevruz ,

adı üstünde, bir İran ya da İranlı bayramıdır. Çünkü bir kez Nevruz Türk bayramı olsaydı adı da Türkçe olurdu. Oysa Nevruz Türkçe değil, Farsça'dır. Bilindiği gibi Nev "yeni", ruz da "gün" anlamına gelir. Nevruz böylece "yeni gün", "yıl başının ilk günü" demek olur. İkinci olarak, Nevruz bütün dünya literatüründe İran kökenli bir yılbaşı, ya da bahar bayramı olarak gösterilir... İran'ın ya da İranlılar'ın 2560 yıllık malı olan Nevruz bayramı..".

Sayın yazar "Nevruz" kelimesinden hareketle bu bayramı İranlılar'a maletmekte ve eğer Türk bayramı olsaydı adının da Türkçe olması gerektiği gibi ilginç bir iddia öne sürmektedir. Türk milleti gibi çeşitli din ve kültür çevrelerine girmiş, ilişkide bulunmuş, karşılıklı etkileşim içinde olmuş bir millet için bunu önemli bir husus gibi öne sürmek mümkün değildir. Aynı basit düşünceden hareketle adı Mehmet, Ahmet, Mustafa veya Talat olan kişilerin adları Türkçe olmadığı gerekçesiyle Türk olmadıklarını iddia etmek gerekiyor? Nevruz kelimesinin başındaki "Nev, nav, nay" kelimesinin menşei Hind'tir. Oradan İran'a ve Avrupa dillerine geçmiştir. Rusça'da "novi", Almanca'da "neu", Latince'de "neo", Yunanca'da "neos" şekillerini almıştır. 21 Mart gününün bayram olarak kutlanmasıyla ilgili olarak eski Sümerler'den, Türkler'den, Japonlar'dan, Amerikan yerlilerinden, İranlılar'a kadar çeşitli milletlerde ve tarihe mal olmuş topluluklarda gelenekler tespit edilmiştir. Bu sahalarda çalışan bilim adamlarının mitolojik ya da kozmolojik olarak bu günle ilgili birçok araştırmaları vardır. İran'da bu bayramın 2500 yıldan beri kutlandığı şeklinde ki iddia gelişi - güzel ortaya atılan iddiaların bir

yenisinden başka bir şey değildir. İran'ın kuruluşunun 2500. yıldönümünü kutladığı 1969 tarihini dikkate alırsak, kuruluş tarihi M.Ö. 531 yani Kuraş /Kuros /Keyhüsrev'in Med Kralı Astiyag'ı mağlûp ederek Pers krallığını kurduğu tarihtir. M.Ö. 539 ya da 538 tarihinde Kuraş'ın Babil devletine son vermesi ve Kral Nabukednazar'ı öldürmesi günü de Nevruz'a başlangıç yapılmaktadır. Aynı şekilde Med kralı Keyaksar'ın Asur Krallığına son verdiği M.Ö. 612 tarihi de Nevruz'a başlangıç kabul edilmiştir.

Sayın yazar hiç bir araştırmaya girme zahmetinde bulunmadan peşin hükümle Nevruz bayramını İran'a maletmekten çekinmemektedir. Ancak eski İran halklarının yılbaşı festivalleri genellikle sonbaharda yapılmakta idi. Eylül - ekim aylarından zamanla yılbaşı festivali Nisan ayına daha sonra da Mart ayına alınmıştır. Demirci Gave hikâyesiyle Şehnâme'de yer alan bayram günü 31 Ağustos'ta olup halen Demavend bölgesindeki İran halkı bu günü İyd - i Kürd adıyla kutlamaya devam etmektedir. Dolayısıyla yılbaşının 21 Mart'a tekabül edişiyle ilgili törenler mitolojik ve kozmolojik geleneklere dayanmaktadır. Bu manada Nevruz ya da Mart Dokuzu Türk mitolojisi, Oniki Hayvanlı Türk Takvimi ile ilgili olduğu kadar Çin - Hind - İran - Mezopotamya uygarlıklarındaki bir takım geleneklerle de ilgili olabilir. Türkiye'de bu törenler Türk kültürünün bir parçası olarak ele alınmakta ve kutlanmaktadır.

Türkler'in Ergenekon'dan 21 Mart günü çıkışıyla ilgili törenler yapımlarını esas alan Ergenekon Destanı'nın Türkler'e ait olmadığını bunun Moğollar'a ait bir "söylence" olduğunu ileri süren Sayın Talat Tekin, Ergenekon ve Börte Çi-ne terimlerinin Türkçe değil Moğolca ol-

duğunu ünlü İranlı tarihçi Reşideddin'in Cami' - üt - Tevarih adlı eserinde, destanın Moğolları'na ait olduğunun belirtilmiş olduğunu iddia etmektedir.

Sayın Talat Tekin Türkler ve Moğollar'ın kurt'a Açına (Moğolca açino) adını verdiklerini ve bu terimin müşterek bir terim olduğunu bildirmektedir. Kök - türkler'de de Açena terimi kullanılmıştır. Budha kültürü ile ilgili höyüklere de "açına" denilmektedir. Hudud'ül - âlem kitabında bu terim "Asena" olarak geçmektedir.

Börte- çine şeklindeki Moğolca söyleniş, Türkçe Börtegin'in muharrefidir. Türkçe "t" sesi Moğolca'da "ç" sesine dönmüştür. Bunun birçok örneği vardır. Türkçe Ot - tegin, Moğolca'da Ot - çegin halini almıştır. Türkçe Tengiz/Deniz, Moğolca'da Çengiz haline dönmüştür. Aynı şekilde "Kurt prens" anlamında kurttan türeyen ataya Türkler Böri - tegin adını verirler bu terim Moğolca'da "Böri - çigin, Börçigin, Börte- çino" şekillerini almıştır.

Böri Tegin adı Köktürkler'de ve Karahanlı prenslerinde oldukça yaygın bir Türkçe addır. Merkezi şimdiki Kabil yakınlarındaki Begram olan Saka/İskit Türkleri'nin atalarının adı da Böri - Tekin idi. El- birûnî'de bu "Borih - tegin" olarak zikredilmiştir.

Sayın Tekin, "tarihçilerimiz İlhanlılar dönemi İran'da yaşayan Reşideddin'in aslında Türkler'e ait olan bu türeyiş söylencesini, tam anlamıyla Moğollaştırmış, Moğollar'a mal etmiş olduğu görüşündedirler. Bu görüşe katılmak zordur.", şeklinde destanın aslında Moğollar'a ait olduğu kanaatindedir. Reşideddin ve Ebu'l - gazi Bahadır Han'da Türk ve Moğol terimleri Sayın yazarın da bildiği gibi farklı mütalâa

edilmemiş, aynı boyun, aynı soyun bir parçası olarak düşünülmüştür. Moğollar'da Reşideddin'den önce bu destanı hatırlatacak ne bir olay ne de başka bir efsane mevcut olmamıştır. Hatta Reşideddin'de zikredilen Ergenekon destanının değişik herhangi bir varyantına dahi rastlanmamıştır. Halbuki Türkler'de, Türkler'in değişik boylarında türeyişle ilgili olarak Ergenekon destanının bir varyantını bulmak mümkündür. Reşideddin XIII. yüzyılda yaşamıştır. Ancak ondan yediyüz yıl önceki Çin kaynaklarında yazımızın başında yer alan Köktürk türeyiş efsanesi kaydedilmiştir. Hatta Bugut (Buguta) bölgesindeki anıt mezarların kitâbelerinde bu olayı anlatan kabartmalar yer almaktadır. Olay Türk topluluklarında tarihi tespit edilemeyen bir zaman diliminden günümüze kadar yaşamıştır. Dolayısıyla Moğollar'ın Ergenekon Türk destanına kendilerine bir yücelik kazandırması bakımından diğer Türk kültür unsurlarına sahip çıkması gibi sahip çıkmışlardır. Kök -türkler'e özenerek kendilerine "Kök Moğol" demişlerdir. Bundan da öte önemli olan Moğollar'ı bir devlet olarak yükselten Çengiz Han'ın menşei meselesidir. Bu konuya fazla girmeden bir küçük notla meseleye açıklık getirmek istiyorum. Emir Temir fermanlarına "Öge menü" şeklinde Moğolca olarak başlarken, Çengiz Han "Çengiz Han sözü" şeklinde Türkçe başlardı. Moğollar, kendilerini Türkler'le birlikte imparatorluk noktasına yükselten bu hükümdarın menşei ile ilgili Börtegin oğlu olmasından hareketle Türk destanına bal gibi sahiplenmişlerdir, Sayın Talat Tekin bu kanaatta olmasa da...

Yazısının sonunda Sayın Tekin 1500 yıllık Türk tarihi deyimini kullanmaktadır ki bu görüş de oldukça enteresandır.

Kıtas nedir, bu tarih nasıl tespit edilmiştir. Belli değil.

Bilindiği gibi millî semboller, tarihin derinliklerine giden, başlangıç noktası açıkça belli olmayan millî ve estetik düğüncelerdir. Günümüzde uydurulmuş şekiller değildir. İnançlarda, geleneklerde, dil ve edebiyatta bunların yansımaları günümüze kadar ulaşmıştır. İşte

Nevrûz/Ergenekon bayramı da böyle bir geleneğin günümüzdeki uzantısıdır. Bugün için yapılan törenler, bu günle ilgili inançlar, gelenekler zamanla yoğrulmuş ve nesilden nesile intikal etmiş millî değerlerimizdir.

Bütün Türk milletinin, Türk dünyasının Nevrûzu, yeni yılı kutlu olsun.

MİLLÎ FOLKLOR'UN YEDİNCİ YILI, DÖRDÜNCÜ CİLDİ...

Elinizdeki sayı ile derginiz yedi yaşına bastı. Bu süreçte her biri kitap hacminde olan sayılarla üç büyük cildi tamamladık. Bu süre içerisinde dünyadaki folklor çalışmalarını Türk araştırmacıya, Türk araştırmacının çalışmalarını dünyaya tanıtmaya azami özen gösterdik. İnanıyorduk ki dünya folklor çalışmalarını yakından takip etmeden, başarılı sonuçlara ulaşamazız mümkün değildir. Dergimizin yayın hayatına atıldığı dönemde Türk dünyasında görülen kıpırdanmaların sonunda gelen bağımsız Türk cumhuriyetleri ve oralarındaki folklor çalışmalarını yakın ilgi alanlarımızı meydana getirdi. Kısacası imkânımız ve gücümüz ölçüsünde dünyayı görmeye, dünyayı kucaklamaya bir temel prensip olarak gayret ettik.

Şimdi geldiğimiz nokta bu gayretlerin boşuna olmadığını açıkça gösteriyor. Kültür Bakanlığı'nın son yıllardaki arlaşılmaz tavrı yüzünden Türk okuyucusunun kütüphaneden değil de abone olma yoluyla okumak zorunda kaldığı dergimizin, Türkiye'nin son yıllarda içinde bulunduğu maddi bunalıma rağmen ayakta kalması bizim için çok önemli mesajlar vermektedir.

Dünyanın gelişmiş bir çok ülkesinde folklor dergilerinin yaşı yürü, sayıları binleri bulurken Türkiye'de bir çok dergi bir kaç sayı sonra kapanmaktadır. Millî Folklor'un bu kervana katılmaması için çalışıyoruz.

Hepimizin bunda büyük payı ve gayreti vardır. Bundan sonra da, bu okulun kapanmaması için her türlü desteği vereceğinizden emin olarak, yedinci yılın kutlu olmasını diliyoruz.

Not: Üçüncü cilt, ciltli olarak satışa sunulmuştur. Posta masrafı dahil fiyatı 500.000 TL'dir. (Talep halinde, posta çeki hesabımıza bedelinin yatırılıp, belgenin yazışma adresimize gönderilmesi gerekmektedir.)